

Olen vastu võtnud prof. P. Kristelt
doks. A. Kase väitekirja teemal „Kõitlus
vana ja uue kirjaviisi vahel XIX s.
aoti kirjameeles“.

Tartu, 14. mail 1955. a.

R e t s e n s i o o n

A. K a s e dissertatsiooni kohta teemal "Võitlus vana ja uue kirjaviihi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles".

Sm. A. Kask käsitleb oma väitekirjas võitlust vana ja uue kirjaviihi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles. Selles töös on autor endale ülesandeks võtnud näidata, kuidas toimus XVII sajandi teisest veerandist alates kuni XVIII sajandi lõpuni eesti kirjakeeles saksa kirjaviihi baasil järkhaaval ortograafilisi muudatusi ning kohandusi, kuni viimaks, XIX sajandi esimesel poolel, tekkis see küsimuses murranguline muutus, mille pikaajalise arenemise tulemuseks kujunes eesti kirjakeele praegune, omakeelsele alusele rajatud ortograafia.

Kui ebarahuldav oli vana kirjaviihi, sellest antakse tõetruu pilt väitekirja sissejuhatavas osas, kus autor illustreerib näidete varal eesti keele ja tema varase, XVII sajandist pärineva saksa-pärase ortograafia mittevastavust. See asjaolu sundiski asjahuvilisi hiljemini samme astuma selle traditsiooniliseks saanud pahelisuse kaotamiseks ja selle asemele otstarbekohase uue kirjaviihi juurutamiseks. See muutustaotlus kutsus esile võitluse, mille arenemise üksikasjaline käsitus ongi sm. A. Kase dissertatsiooni põhiteemaks.

Dissertatsiooni põhimise osa moodustavad kaks keskset peatükki. Esimeses (158 lk.) käsitletakse detailselt vana kirjaviihi parandamise üritusi. Antakse konkreetne ülevaade nimelt O. W. Masingu poolt vana kirjaviihi parandamiseks ette võetud katseist ja Fr. R. Faehlmanni samasuunalistest ettepanekuist. Need taotlused ei suutnud aga rahuldada. Pääses liikvele püüd luua eesti ortograafia omakeelseil alusel. Algatusliku tööke sellele suunale andis soome ajaloolane ja kirjanik A. I. Arwidsson, kes proponeeris 1822. a. eesti keeles kirjutamise lähtealusena tarvitusele võtta soome keele ortograafia printsiibid. Tähenstatud ettepaneku ajendusel saigi alguse võitlus vana ja uue kirjaviihi vahel. Selle võitluse arenemisprotsessile kui käsitelu tuum-

kohale on pühendatud dissertatsioonid teine, eelmisest märksa avaram peatükk (271 lk.). Siin jälgib autor ajaliste üksikjärede kaupa seda enam kui poolsada aastat kestnud võitlust, mida olid kõigepealt arendanud või tõhustanud E. Ahrens, mitmed õpetatud Eesti Seltsi liikmed, akadeemik A. J. Sjögren jt., kuni 1851. aastast peale intensiivistub see uuendussuunaline tegevus, eriti tänu selle juhtijale Fr. R. Kreutzwaldile. Üha ägenev võitlus progressilise ja reaktsioonilise leeri ortograafia-alaste püüdluste vahel kandub siin rahvuspoliitilisele pinnale ja uuendajate rindel liituvad Fr. R. Kreutzwaldiga ka teised demokraatliku voolu tegelased: O. R. Jakobson, J. Köler, M. Veske jt., keda toetab ka noor J. Hurt. Nende põhjendava ning selgitava tegevuse kandel üha kasvab poolehoid uuele kirjaviisile ja päädib viimaks võiduga 1875. a. Esialgu jääb uue kirjaviisi seas küll veel püsima mõnesuguseid üksikküsimuste kooskõlastamatusi; nendelgi peatub autor üksikasjaliselt, samuti nende lahendamise hilisemal käigul.

Praegumainitud põhiteemale liituvad orgaaniliselt sissejuhatuse ning vana kirjaviisi põhiolemust iseloomustav, eespool juba mainitud dissertatsioonilõik, aidates koos töö tulemusi kokkuvõtva lõpp-peatükiga moodustada terviklikku, teemat ammendava ülevaate, mille ulatus haarab endasse 503 masinakirja-lehekülge; sellele lisanduvad veel 39 lk. kasutatud kirjandust, muid allikmaterjale, lühendeid ja sisukord - kõik kokku 542 lk.

Sellise töö teostamiseks on autor kasutanud väga paljudes allikates laialiolevat ainetikku, nimelt: ortograafiaküsimustesse puutuvaid artikleid, ajalehepoleemikat, käsikirju ning eesti tegelaste asjaomaseid kirjavahetusi ja rohket arvul trükiseid, mis on möödunud sajandil ilmunud enne-kumma kirjaviisi tegeliku rakendamise küsimuste kohta. Ühtekokku on autor käesoleva töö kirjutamiseks käsitusainet ammutanud 200 eri trükisest, 9 käsikirjast ja 47 kirjavahetusest.

On ilmne, et nii ulatuslikku materjali välja otsida ja sellest teemakohast ainet - paiguti kildude kaupa - kokku kanda ja hästi

läbi töötada osutub võimalikuks ainult virga hoolega pika aja vältel ning väljakujunenud uurija töömetodeid rakendades. Kõige sellega on sm. A. Kask väga hästi toime tulnud. Kokkukantud materjal on ajalises järjestuses põhjalikult läbi töötatud, detailselt viimistletud ja üksiknähtuste arenemisniite töös tarbe kordadel seostatud.

Töö sissejuhatuses selgitab autor avaras mõistkavas välja teoreetilised alused, millel baseeruvad ühel või teisel etapil esilekerkinud õigekirjaküsimused ja kuidas neid on meil rakendatud tolleaegses kirjakeeles, annab töös ilmeka iseloomustuse vana ja uue kirjaviisi keeleliste erinevuste ja uue ortograafia vormide järkjärgulise kasvu kohta, seab täide valgusse vana ja uue kirjaviisi vahelise võitluse tekkimise põhjused ning karakteriseerib reljeefselt seda võitlust eri ajajärgudel, ühtlasi täie õigustusega rõhutades võitluse olulist seost eesti rahvuskeele kujunemisega ja kogu kodanlik-rahvusliku liikumisega. Kogu käsitluse käigus on esitatud ja põimitud vaatlustesse rida uusi, esmakordseid sisutihendavaid momente ning vaateid, on kummutatud väärväetlisi seisukohti ning lahendatud neid küsimusi uues valguses. Kõigest sellest tehtud 30-leheküljeline kokkuvõte on sisutihed ja ülevaatlik.

Kõnealuse dissertatsiooni näol on sm. A. Kasel valminud silmapaistev uurimus, mis kõigekülgselt ning sügavalt valgustab teemas antud küsimusi, tuues tiseda panuse meie kirjakeele arenemise ajalukku.

Nende hinnatavate sisuliste väärtustega uurimusele on autor andnud igas suhtes samaväärse vormistuse. Seda iseloomustab mõtteväljenduse selgus ja hõlpus loetavus, mida aitavad rikkalikult illustreerivad näited ning tsiteeringud vormilt veelgi vahelduslikumaks ning ilmekamaks, ühtlasi ka konkreetsemaks teha. Kui siin vahel sekka leidubki mõne tähe, numbri või kirjavahemärgi puudumist või teisitiesinemist, siis kuuluvad need läbinähtavalt aina masinakirjutajal juhtunud möödasattumuste liiki.

Sm. A. Kase dissertatsioon "Võitlus vana ja uue kirjaviisi vahel XIX sajandi eesti kirjakeeles" täidab ülimal määral need nõuded, mis esitatakse filoloogiateaduste kandidaadi teadusliku kraadi taotlemiseks.

Silmas pidades seda, et sm. A.Kask on rea aastate jooksul, eriti Nõukogude-aegses Tartu Riiklikus Ülikoolis töötades, välja kujunenud vilunud teaduslikuks uurijaks eesti murdekeele, kirjakeele ja selle ajaloo alal, nii et tema ettekanded ning sõnavõttud keeleteaduslikel sessioonidel ja nõupidamistel on nii sisult kui ideeliselt alati tunnustust leidnud, ja arvesse võttes tema käesolevat ulatuslikku dissertatsiooni kui tihedakoelist, üksikasjalise viimistluseni läbitöötatud uurimust, leiab sm. A. Kase senise teadusliku tegevuse väärt olevat filoloogiateaduste doktori teadusliku kraadi saamiseks.

Tartu, 13. apr. 1955. a.

Prof. Joh. Wessli,

TRÜ eesti keele kateedri juhataja,

ENSV TA tegevliige.